

Duurzaamheid in Den Haag

Procesevaluatie subsidieregeling
'Duurzaamheid door Haagse wijken'

Erik van Marissing
Freek de Meere

Duurzaamheid in Den Haag

*Procesevaluatie subsidieregeling
'Duurzaamheid door Haagse wijken'*

Erik van Marissing
Freek de Meere

September 2013

Inhoud

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
2 De regeling	9
2.1 Inleiding	9
2.2 De regeling zelf	9
2.3 Communicatie	11
3 De initiatieven	13
3.1 Over de initiatieven	13
3.2 Spreiding over de stad	15
3.3 Kennismaking van deelnemers met de regeling	16
3.4 Ingediende plannen van aanpak en projectvoorstellen	18
3.5 Conclusies	19
4 De werking van de subsidieregeling	21
4.1 Financiering	21
4.2 Bandbreedte	23
4.3 Samenwerking	26
4.4 Aansluiting bij bestaande aanpakken en regelingen	27
4.5 Actief burgerschap	29
4.6 Multiplier	32
4.7 Conclusies	33
5 Conclusies en aanbevelingen	35
Bijlage	
1 Onderzoeksaanpak	39

Samenvatting

De gemeente Den Haag heeft de ambitie in 2040 een klimaatneutrale stad te zijn. Bewoners worden gestimuleerd een actieve bijdrage te leveren. De regeling 'Duurzaamheid door Haagse wijken 2012' stelt bewoners in de gelegenheid een traject te doorlopen dat uitmondt in een plan voor een concreet klimaatproject. Deze tussentijdse evaluatie richt zich op de vraag hoe deze regeling bewoners in de stad in beweging brengt om aan de klimaatambities te werken.

Goede start...

Uit de procesevaluatie blijkt dat de regeling voor alle betrokkenen nieuw is. Het uitdenken van een klimaatproject is een leerproces voor zowel de deelnemende bewoners als de gemeente. We kunnen stellen dat met de subsidieregeling een goede start is gemaakt met het bewustmaken en activeren van bewoners voor het verduurzamen van de stad. Vooralsnog heeft de gemeente daarmee een type bewoner aangesproken dat zich het beste laat omschrijven als koploper: we zien vooral bewoners die zich aangetrokken voelen tot het onderwerp en die bereid zijn tijd en energie te investeren in initiatieven. Vaak zijn deze bewoners beroepshalve al bekend met thema's als energiebesparing en CO₂-reductie. Zij zijn te beschouwen als ambassadeurs, die in hun directe omgeving een 'tweede schil' weten te enthousiasmeren: bewoners die geen tijd of zin hebben om zelf initiatief te nemen, maar wel willen meedoen met initiatieven in de buurt of daar ten minste van mee willen profiteren. Het zijn degenen die niet gericht zijn op uitzoeken, organiseren en vernieuwen, maar op het besparen van geld of het opdoen van sociale contacten.

... met een nog beperkt bereik

We zien weinig aanwijzingen dat bewoners van zogenoemde achterstandswijken en lager opgeleide mensen meedoen. Voor een eventueel vervolg is het daarom van wezenlijk belang dat er gericht wordt ingezet op het activeren van bewoners uit bepaalde wijken en dat daarbij goed gekeken wordt naar de te onderscheiden typen bewoners. Ook een campagne om meer ruchtbaarheid aan de regeling te geven is gewenst. De ambitie Den Haag klimaatneutraal in 2040 heeft alleen kans van slagen wanneer deze gedachte breed gesteund wordt en bewoners uit alle geledingen meedoen. Een beperkte bekendheid is extra jammer omdat de opstelling van de gemeente met deze subsidie

positieve uitstraling kan hebben op het vertrouwen van bewoners in de gemeente.

De regeling

We stellen vast dat de gemeente Den Haag er met het openstellen van de regeling in is geslaagd om enkele tientallen groepen bewoners te bereiken die zich actief bezighouden met initiatieven rond duurzaamheid in hun wijk. Voorheen werden dikwijls losse potjes aangeboord en bood de betreffende ambtenaar naar eigen inzicht individuele ondersteuning. De regeling voorziet nu in een structuur waarbinnen de gemeente gericht kan opereren. Dat maakt het mogelijk om de losse initiatieven meer met elkaar te verbinden. Bewoners beoordelen de financiële randvoorwaarden als voldoende en vinden het gebiedsgerichte karakter ook goed werkbaar. Ze lopen wel aan tegen onduidelijkheden. Wat is bijvoorbeeld het verschil tussen een plan van aanpak en een projectvoorstel? Hoe ga je om met voor te schieten bedragen? Is het mogelijk om met meerdere wijken een gezamenlijke aanvraag te doen? We pleiten er daarom voor om in een volgende regeling, daar waar mogelijk, explicieter aan te geven wat het onderscheid is tussen een plan van aanpak en een projectvoorstel, wat de gemeente wel en niet doet en hoe de kalender er uitziet (wanneer wat indienen). In het slothoofdstuk staan nog enkele concrete aanbevelingen.

Rol van de gemeente

De gemeente is niet langer de partij die burgers vraagt om te participeren; er is veel meer sprake van een samenwerking. De gemeente ondersteunt en faciliteert, maar laat het initiatief aan de bewoners en probeert daarbij zo min mogelijk te sturen of te controleren. De gemeente moet er in eerste instantie alleen op toezien dat de aanvragen voldoen aan de voorwaarden en de deelnemers daar waar nodig ondersteunen met het opstellen van de aanvraag. Een belangrijk aspect van die ondersteuning is het bereikbaar zijn voor de deelnemers. De betrokken ambtenaren hebben zich op dit punt flexibel opgesteld, bijvoorbeeld door ook 's avonds en in het weekend bereikbaar te zijn voor vragen. Desalniettemin blijkt uit het onderzoek dat er op een aantal punten een meer actieve houding van de gemeente gewenst is. Het gaat dan niet zozeer om de bereikbaarheid zelf, maar om de gekozen vorm. Uit de gesprekken met de deelnemers blijkt dat de meesten van hen het op prijs stellen wanneer de gemeente van tijd tot tijd zou informeren hoe het er voor staat met de aanvraag. Ze zien dit niet direct als bemoeienis, maar vooral als welgemeende interesse. De gemeente kan zo gerichte verbindingen leggen en mocht het initiatief op enig moment vastlopen, dan is dat snel bekend en kan de gemeente meedenken over eventuele oplossingen.

1 *Inleiding*

In 2040 moet Den Haag een klimaatneutrale stad zijn. Dat is een stad die zo min mogelijk energie gebruikt en schone energiebronnen zoals wind, water en zon stimuleert. In 2011 presenteerde het college van burgemeester en wethouders de plannen om deze ambitie waar te maken. Zo is er 12 miljoen euro beschikbaar gesteld voor initiatieven op het gebied van duurzaamheid en milieu en heeft het college het Klimaatplan en de Energievisie Den Haag 2040 vastgesteld. Het college richt zich onder meer op energiebesparing, zonnepanelen en uitbreiding van het warmtedistributienet. Ook is er subsidie voor groene daken en gevels, voor dak- en vloerinstallatie en is er een stimuleringsregeling voor glasisolatie (Stadskrant, 20 april 2011).¹ Het zijn doorgaans jaarlijks terugkerende regelingen waarvoor bewoners een aanvraag kunnen indienen. Dit kan in elk geval nog voor 2013 en 2014. Of de regelingen daarna worden voortgezet is nog niet duidelijk, vanwege de gemeenteraadsverkiezingen in 2014.

De gemeente doet bij deze ambitie een nadrukkelijk beroep op de burgers, bedrijven en instellingen in de stad. Bewoners worden gestimuleerd een actieve bijdrage te leveren. Daarvoor is onder andere een processubsidie beschikbaar gesteld, die bedoeld is om bewoners in de gelegenheid te stellen een traject te doorlopen dat uiteindelijk uitmondt in een plan voor een concreet project. De subsidie dekt dus niet het resultaat (het project zelf), maar het traject om tot dat resultaat te komen. De gemeente vindt dat realisatie van het daadwerkelijke project ook op een andere wijze gefinancierd kan worden. Deze constructie is onder meer gekozen vanwege de bevindingen in de studie 'Het stimuleren van duurzaamheid in de stad' van onderzoeksbureau Drift.²

Deze voorstudie laat zien dat er in Den Haag kansen liggen om een bredere doelgroep te benaderen dan het geval was en om daarmee meer duurzaamheidsprojecten in de stad mogelijk te maken. Ook heeft de gemeente al positieve ervaringen opgedaan met een dergelijke procesaanpak in de Haagse wijkaanpak.

---

1 De Stadskrant (2011), Den Haag klimaatneutraal in 2040: 12 miljoen extra voor duurzaamheid en milieu. In: De Stadskrant, 20 april 2011.

2 Avelino, F., Loorbach, D. & J. Wittmayer (2011), Het Stimuleren van Duurzaamheid in de Stad. Een Onderzoeksadvies aan de Gemeente Den Haag. Rotterdam: Dutch Research Institution For Transitions (Drift).

In dit rapport bespreken we de ervaringen van de gemeente, burgers en organisaties in de stad met de regeling ‘Duurzaamheid door Haagse wijken 2012’. Deze tussentijdse evaluatie richt zich niet op de mate waarin de regeling daadwerkelijk een bijdrage levert aan de doelstelling om Den Haag in 2040 klimaatneutraal te laten zijn, maar op de vraag hoe de stad in beweging wordt gebracht om deze ambitie waar te maken. Deze vraag is verwoord in drie deelvragen:

1. In hoeverre doet de huidige uitvoering van de regelingen Duurzaamheid door Haagse wijken recht aan de geformuleerde uitgangspunten?
2. In hoeverre sorteert de huidige uitvoering van de regelingen Duurzaamheid door Haagse wijken de effecten die worden beoogd? Deze vraag omvat twee deelvragen:
  - a. In hoeverre krijgen deelnemers vertrouwen en handvatten van de gemeente om hun eigen verantwoordelijkheid te nemen?
  - b. In hoeverre ontstaat het benodigde multipliereffect?
3. In hoeverre zijn verbeteringen mogelijk in de uitvoering van beide regelingen om op enigerlei wijze een groter effect te sorteren of beter aan te sluiten bij de geformuleerde uitgangspunten?

De opzet van de studie wordt toegelicht in de eerste bijlage.

Het rapport is als volgt opgebouwd: in het volgende hoofdstuk (2) gaan we in op de kenmerken van de regeling. In het vierde hoofdstuk staan de kenmerken van de deelnemende initiatieven centraal. Vervolgens bespreken we in hoofdstuk 5 de werking van de regeling en of de beoogde effecten worden behaald. Tot slot besteden we in hoofdstuk 6 aandacht aan eventuele verbeteringen die kunnen worden toegepast bij een volgende subsidieronde. Op een aantal plekken in de tekst maken we gebruik van kaders, waarin we betrokkenen aan het woord laten. Deze zijn bedoeld om een indruk te geven van de verschillende ervaringen van deelnemers en de professionele betrokkenen. De uitspraken zijn illustratief en weerspiegelen niet noodzakelijkerwijze de mening van alle betrokkenen.

2 *De regeling*

2.1 *Inleiding*

In dit hoofdstuk beschrijven we de inhoudelijke aspecten van de subsidieregeling. We maken daarbij onderscheid tussen de financiële kenmerken en organisatorische kenmerken (paragraaf 2.2). Vervolgens lichten we toe welke communicatiemiddelen de gemeente inzet om betrokkenen te informeren over de voortgang en om kennisuitwisseling te stimuleren en te faciliteren (2.3).

2.2 *De regeling zelf*

Financiële kenmerken

De subsidieregeling 'Duurzaamheid door Haagse wijken' kent twee varianten: een regeling voor nieuwe initiatieven (plannen) en een regeling voor bestaande initiatieven (projecten). In 2012 is in totaal maximaal € 256.000, - beschikbaar gesteld. Daarvan is € 64.000, - beschikbaar voor nieuwe initiatieven en maximaal € 192.000, - voor de doorontwikkeling van bestaande initiatieven. Dit bedrag is gebaseerd op maximaal twee aanvragen per stadsdeel van achtereenvolgens € 4.000, - (plannen) en € 12.000, - (projecten). Het is niet mogelijk om voor het zelfde initiatief/project zowel een aanvraag voor planontwikkeling- als projectontwikkeling te doen. Bewoners die willen weten of en voor welke subsidieregeling zij in aanmerking komen, wordt verzocht contact op te nemen met de betrokken ambtenaren van de gemeente Den Haag.

Plannen

De regeling voor nieuwe initiatieven is bedoeld voor burgers die een idee hebben, maar nog geen plan van aanpak. Er is binnen deze regeling maximaal € 4.000, - beschikbaar voor het inwinnen van inhoudelijk advies, maar ook voor oprichtingskosten, bijvoorbeeld voor een stichting. De subsidie kan namelijk alleen aangevraagd worden door een stichting of vereniging. Bij de

aanvraag om subsidieverlening kan de aanvrager een voorschot aanvragen. Het voorschot kan ten hoogste 50 procent (€ 2.000, -) van de subsidie bedragen.

Projecten

De regeling voor bestaande initiatieven is bedoeld om verenigingen en stichtingen te ondersteunen bij het uitwerken van hun plan van aanpak tot een uitvoerbaar projectplan. Het budget, maximaal € 12.000, - kan bijvoorbeeld ingezet worden voor een haalbaarheidsanalyse, het in beeld brengen van kosten en baten en het maken van een planning. Ook bij deze regeling kunnen aanvragers een voorschot aanvragen. Dit kan ten hoogste 75 procent (€ 9.000, -) van de subsidie bedragen.

Organisatorische kenmerken

De regeling heeft een jaarlijks karakter: per kalenderjaar kan subsidie aangevraagd worden. De laatste inschrijvingstermijn sloot op 1 december 2012. Op de website van de gemeente Den Haag is aangekondigd dat ook in 2013 en 2014 weer een subsidieronde zal worden gehouden.³ In 2014 zijn er gemeenteraadsverkiezingen. Het is nog niet bekend of de regeling door het nieuwe college dat dan aantreedt zal worden voortgezet.

Spreiding over de stad

De gemeente Den Haag kent acht stadsdelen. De regeling is zodanig ontworpen, dat uit elk stadsdeel twee aanvragen voor een plan en twee aanvragen voor een project kunnen worden gehonoreerd. In totaal gaat het dus om maximaal 32 aanvragen voor de gehele stad. De mogelijkheid bestaat dat er meer dan twee aanvragen uit een stadsdeel komen. In dat geval bepaalt de notaris door middel van loting welke twee aanvragen worden gehonoreerd. Ook kan het voorkomen dat er juist minder aanvragen worden gedaan, namelijk geen of slechts één in plaats van twee. In dat geval wordt gekeken of er in andere stadsdelen meer dan twee aanvragen zijn gedaan en wordt het beschikbare subsidiebudget aan de aanvrager uit het betreffende stadsdeel beschikbaar gesteld. Mocht het zo zijn dat er meerdere stadsdelen op die manier aanspraak maken op een extra plan of project, dan geldt het principe van het inwonertal. Dat wil zeggen: het stadsdeel met de meeste inwoners krijgt als eerste een eventueel extra budget toegewezen, gevolgd door het stadsdeel dat daarna de meeste inwoners heeft, enzovoorts.

Actieve deelname

Zowel voor de subsidieaanvragers voor plannen als voor projecten geldt dat van hen verwacht wordt dat zij actief deelnemen aan bijeenkomsten die door de gemeente Den Haag worden georganiseerd. Deze zijn ongeveer eens per kwartaal en zijn bedoeld om vragen te stellen, ervaringen te delen en kennis

---

3 <http://www.denhaag.nl/home/bewoners/to/Subsidieregeling-Duurzaamheid-door-Haagse-wijken-2012.htm>.

te maken met de overige subsidieontvangers van de regeling. Met subsidieaanvragers wordt iedereen bedoeld die betrokken is bij subsidieaanvraag.

Bedrijven en maatschappelijke organisaties

Een van de uitgangspunten van de regeling is dat burgers worden gestimuleerd om samen te werken met partijen in de stad, zoals bedrijven en maatschappelijke organisaties. De gemeente verzoekt partijen die groepen willen ondersteunen en/of adviseren in het proces, bijvoorbeeld het opstellen van een businessplan of energieadvies, zich te melden via hetzelfde e-mailadres als dat voor subsidieaanvragers.

2.3 *Communicatie*

Om de betrokkenheid van burgers en bedrijven uit de stad tot een succes te maken, besteedt de gemeente aandacht aan communicatie over duurzaamheid in het algemeen. De communicatie over de subsidieregeling Duurzaamheid Door Haagse Wijken is beperkt gehouden. De gemeente wil burgers en bedrijven informeren en interactie stimuleren, onder meer door netwerkbijeenkomsten te organiseren.

Informeren

De gemeente Den Haag heeft tal van communicatiemiddelen tot haar beschikking om burgers, bedrijven en andere belangstellenden, zoals maatschappelijke organisaties, te informeren, bijvoorbeeld door het uitgeven van persberichten en het maken van berichten voor de stadskrant en wijkkranten. Daarnaast kan de gemeente haar inwoners informeren via zowel de *eigen gemeentelijke website* en via het *Haags Klimaatweb*, als via websites van derden, zoals het *Haags Milieucentrum* en *Duurzaam Den Haag*. Via deze websites kunnen bewoners informatie vinden over subsidies en in contact komen met andere initiatiefnemers en projecten. Verder maakt een aantal betrokkenen vanuit de gemeente gebruik van social media om meer bekendheid te geven aan de dynamiek in de stad rond duurzaamheid.

Inhuur externen

Naast de eigen communicatieafdeling, huurt de gemeente ook externe communicatiebureaus in, bijvoorbeeld rond evenementen als 'De week van de duurzaamheid' en voor het verzorgen van de nieuwsbrieven en webredactie van onder meer Duurzaam Den Haag en het Haags Klimaatweb. Ook voor de promotie rond de 'Open Dag Duurzame Voorbeeldwoningen', die plaatsvond op 18 mei 2013, is gebruik gemaakt van een extern bureau.

Netwerkbijeenkomsten

Gedurende de looptijd van de subsidieregeling organiseert en faciliteert de gemeente drie netwerkbijeenkomsten voor de deelnemers: bij aanvang,

tussentijds en rond de sluitingsdatum van de periode waarin aanvragen kunnen worden gedaan. Deze derde bijeenkomst moet nog plaatsvinden en zal gekoppeld worden aan de start van de nieuwe regeling, zodat successen uit de eerste ronde gevierd kunnen worden. Deze bijeenkomsten zijn bedoeld om de betrokkenen (burgers, bedrijven en overheid) in de gelegenheid te stellen kennis te maken, ervaringen uit te wisselen, elkaar te inspireren en van elkaar te leren. Ook kunnen deelnemers tijdens die bijeenkomsten vragen stellen aan de gemeente. Naast de bijeenkomsten in het kader van de subsidieregeling vinden er tal van bijeenkomsten, evenementen en activiteiten plaats op het gebied van duurzaamheid, energie en klimaat. Zo organiseert de gemeente samen met Fonds 1818 vier keer per jaar het Duurzaam Ontbijt en worden er themabijeenkomsten georganiseerd, zoals de Open Dag Duurzame Voorbeeldwoningen.

3 *De initiatieven*

In dit hoofdstuk beschrijven we de initiatieven en de deelnemers aan de regeling van 2012. We analyseren de spreiding over de stad en beschrijven de manier waarop betrokkenen in aanraking zijn gekomen met de regeling en welke verwachtingen die bij hen opriep.

3.1 *Over de initiatieven*

Doelen en omvang

Alle initiatieven hebben te maken met energiebesparing en CO₂-reductie. Bij een groot aantal deelnemers is dat heel duidelijk, zoals bij initiatieven gericht op het isoleren van de eigen woning of het opwekken van zonne-energie, maar bij een aantal deelnemers is dat vooral een indirect doel. Zo zijn er ook deelnemers die zich richten op het terugdringen van mobiliteit door een waardecreërend netwerk op te zetten of anders om te gaan met groen in de buurt. Sommige initiatieven zijn klein en overzichtelijk, andere juist groot en veelomvattend. Een aantal initiatieven komt direct voort uit verbondenheid met de fysiek gebouwde omgeving: 'landmarks' (windmolen, energiecentrale), maar ook gebouwen als scholen en musea (geschikt voor zonnepanelen) worden gezien als 'van ons'. Soms hebben de initiatieven een heel concrete aanleiding (binnentuin, windmolen), soms is er slechts een vaag idee (iets met duurzaamheid doen). Kortom: met de huidige deelnemers ondersteunt de gemeente een zeer divers palet aan initiatieven waarmee vele verschillende aspecten van duurzaamheid bij elkaar komen. Bewoners zien kansen in hun eigen wijk en eigenen die zich toe.

Ontstaansgeschiedenis

De initiatieven zijn allemaal klein begonnen. Een paar enthousiaste wijkbewoners heeft elkaar op enig moment gevonden rondom een gedeelde interesse en dit groepje is langzaam maar zeker groot geworden, maar in een enkel geval ook klein gebleven. Sociale netwerken, zoals burenccontacten, het verenigingsleven en organisaties die een collectief doel dienen (wijkoverleg, VVE) spelen daarbij een belangrijke rol. De rol van communicatie blijkt beperkt als het gaat om het ontstaan en opstarten van initiatieven. Op de oproepen in wijkkrantjes en dergelijke, komen vooral buurtbewoners af die

wel mee willen doen, maar zelf niet actief willen zijn. Communicatie is dus vooral belangrijk bij het groter worden van initiatieven. We komen hier later op terug. Voor nu is het belangrijk te constateren dat er zich een driedeling aftekent: namelijk degenen die het initiatief hebben genomen (de trekkers), volgers die zich actief opstellen, bijvoorbeeld door een bestuursfunctie te vervullen of te helpen met organiseren van activiteiten (de actieve volgers), en degenen die alleen geïnteresseerd zijn in bijvoorbeeld het verduurzamen van hun huis of het besparen van geld op de energierekening (passieve volgers).

Over de deelnemers

De interviews met de deelnemers en eigen observaties tijdens de twee netwerkbijeenkomsten maken duidelijk dat het merendeel van de initiatiefnemers een actieve geschiedenis in de eigen wijk heeft, affiniteit heeft met duurzaamheid (al dan niet beroepsmatig) of ervaring heeft met het activeren van anderen en organiseren van activiteiten. Slechts een enkeling had voor deelname aan de regeling nog niets in de eigen wijk gedaan of iets met duurzaamheid gedaan. Verder zien we dat de initiatiefnemers geen afspiegeling vormen van de Haagse bevolking. Het merendeel is van autochtone afkomst, heeft een hbo- of wo-opleiding en woont 'op het zand' ofwel in de meer welgestelde wijken. We constateren dat er uit de achterstandswijken relatief weinig interesse is voor de regeling, met uitzondering van Laak, Bouwlust en Moerwijk. Zoals uit onderstaand citaat blijkt, heeft dat onder andere te maken met het feit dat het meedoen vaak ook enige investeringen met zich meebrengt, die, volgens de betreffende bewoner, niet alle bewoners zomaar kunnen doen. Ook tijdens andere gesprekken kwam dit aspect naar voren.

Over de deelnemers: vormen die een afspiegeling van de wijk?

'Nee, de gemiddelde leeftijd is ergens tussen de 40 en 50 jaar; je legt de vinger op de zere plek! Overigens is er wel animo voor bij jonge gezinnen. Maar die hebben niet altijd de financiële mogelijkheden om maatregelen te nemen. Je krijgt het geld uiteindelijk wel terug, maar je moet eerst kunnen investeren.'

Bewoner Satenkwartier (2013)

Qua leeftijd en beroep zien we drie categorieën. In de eerste plaats gaat het om de goed ingevoerde professionals van middelbare leeftijd. Dit zijn hoog opgeleide bewoners die al een lange carrière hebben in het bedrijfsleven, de non-profitsector en/of het openbaar bestuur, verstand van zaken hebben en bekend zijn met het thema duurzaamheid en/of participatie. Zij beschikken over goede netwerken en weten de weg naar de mensen die hun idee verder kunnen brengen. Dit type bewoner zien we onder andere bij de Stichting

DuurSaam Benoordenhout, Buurtenergie Statenkwartier en initiatieven in Ypenburg. Een tweede categorie bestaat uit (vroeg) gepensioneerden. Zij hebben wellicht wat minder inhoudelijke kennis, maar daar tegenover staat dat zij veel tijd hebben om dingen uit te zoeken en vaak al lang actief zijn in hun wijk, waardoor ze in staat zijn veel mensen te mobiliseren. Een goed voorbeeld is het initiatief Vogelwijk Energie(k). De derde categorie bestaat uit jonge (sociale) ondernemers die een heel andere kijk hebben op duurzaamheid en zich vooral richten op een andere benadering van het omgaan met de productie en distributie van goederen en diensten. Voorbeelden hiervan zijn onder andere bewoners die betrokken zijn bij Quartier Laak, Stichting Mundo Den Haag en 070-Energiek Kortenberg.

3.2 Spreiding over de stad

In totaal zijn er 26 initiatieven waarvoor de betrokkenen subsidie hebben aangevraagd bij de gemeente. Het gaat om veertien plannen van aanpak en twaalf projectplannen. In onderstaande tabel is aangegeven hoeveel plannen van aanpak en projectplannen per stadsdeel zijn ingediend en hoeveel wijken daarbij betrokken zijn (gebaseerd op *de wijkindeling van de Gemeente Den Haag*). Daarbij tekenen we aan dat het plan van aanpak *Wij(ken) Energie(k)* gezamenlijk is opgesteld door bewoners uit Segbroek en Scheveningen. Hierdoor lijkt het of er vijftien plannen van aanpak zijn in plaats van veertien. Opvallend is dat stadsdeel Loosduinen ontbreekt in de regeling. Geen van de vier wijken uit dat stadsdeel heeft een aanvraag gedaan voor ofwel een plan van aanpak ofwel een projectplan.

Tabel 3.1 Spreiding van de plannen van aanpak en projectplannen over de stadsdelen en wijken

Stadsdeel	Aantal deelnemende wijken	Aantal plannen van aanpak	Aantal projectplannen	Totaal aantal plannen
Centrum	4/6	3	3	6
Escamp	2/6	1	1	2
Leidschenvveen-Ypenburg	1/2	4	1	5
Laak	1/1	0	1	1
Loosduinen	0/4	0	0	0
Haagse Hout	3/3	1	3	4
Scheveningen	4/5	3	2	5
Segbroek	3/5	3	1	4
Totaal	17/32	15	12	27

Bron: eigen onderzoek

Verhoudingsgewijs zijn in de stadsdelen Laak en Haagse Hout de meeste wijken vertegenwoordigd en het minst in Escamp. In absolute aantallen komen de meeste initiatieven uit de stadsdelen Centrum en Scheveningen. Het aantal plannen van aanpak loopt uiteen van geen (Loosduinen en Laak) tot vier in Leidschenveen-Ypenburg. Bij de projectplannen zien we een vergelijkbaar beeld: in de meeste stadsdelen zijn een of twee projectplannen geformuleerd. In Centrum en Haagse Hout zijn drie aanvragen gedaan voor een projectplan. Uit het voorgaande kunnen we concluderen dat de gemeente er redelijk in is geslaagd om een spreiding over de stad te realiseren. We vroegen de projectmedewerkers tijdens de tweede bewonersbijeenkomst of zij wisten waarom er geen initiatieven uit Loosduinen zijn gekomen en zij gaven aan hier geen goede verklaring voor te hebben. Ook in de interviews met betrokkenen uit andere wijken vinden we hier geen verklaring voor.

3.3 Kennismaking van deelnemers met de regeling

Uit het voorgaande kunnen we al afleiden dat het merendeel van de deelnemers aan de regeling zich al langer bezighoudt met duurzaamheid. Dat komt ook tot uiting in de interviews. Veel bewoners geven aan dat ze al met een idee bezig waren en dat zij vaak via hun eigen netwerk in aanraking kwamen met de gemeente of tijdens een netwerkbijeenkomst over de regeling hoorden, zoals het Duurzaam Ontbijt of een themabijeenkomst van het Haags Milieu Centrum. De subsidieregeling vormde voor alle gevallen het laatste zetje in de goede richting (zie kaders).

De regeling als laatste stukje van de puzzel

'Ik kreeg de kans om vanuit mijn werk zelf initiatieven te starten, dus ook in de eigen wijk (Laak). Ik had toen het idee om te beginnen met een project dat een simpel uitgangspunt heeft, het starten van een waarde creërend netwerk dat is gericht op het verbinden van mensen. Alle drie hadden we de behoefte en de wens om meer betrokken te zijn in onze eigen wijk. (...) Petra stuurde die regeling door, het was eigenlijk het laatste stukje van de puzzel.'

Bewoner Laak (2013)

De regeling als katalysator

'We waren bezig met community opbouw en cocreatie. Er waren al contacten bij de gemeente en die wezen ons op de subsidie. Dit kwam precies op het goede moment, omdat we in opbouw waren. Inmiddels zijn er zo'n 350 leden. Dit zijn geïnteresseerden, belanghebbenden en toekomstige huurders. We wilden de subsidie vooral gebruiken om zicht te geven aan de community.'

Bewoner Centrum (2013)

De regeling faciliteert

'Je kunt als wijk nooit helemaal energieneutraal worden, maar je kunt wel een hoop doen, zeker ook omdat het Statenkwartier een wijk met geld is. We merkten dat we een beetje aan het zoeken waren. Daarom was het belangrijk een organisatiestructuur op te zetten. Een van de elementen van de subsidie die we willen gebruiken is om te oriënteren op wat voor soort vereniging er moet worden opgezet (welke rechtsvorm en dergelijke). Je hebt geld nodig om dit uit te zoeken.'

Bewoner Statenkwartier (2013)

Focus en concretisering

Behalve het laatste zetje in de goede richting, blijkt uit de gesprekken met de deelnemers ook dat de regeling hen heeft geholpen bij het aanbrengen van focus in hun ideeën en om deze verder te concretiseren (zie kader). In een enkele wijk was er al een concreet idee, of bestond er zelfs al een initiatief. De bewoners van de Vogelwijk waren bijvoorbeeld al actief met het opknappen van de windmolen in hun wijk voordat de regeling bestond. In veel gevallen was er echter nog geen idee of was er behoefte aan verdere aanscherping van de ideeën.

Initiatieven dwingen tot focus en concretisering

'Toevallig ben ik via de crèche in contact gekomen met Peter, die al zijn hele huis aan het verduurzamen was. En Alexander kende ik via het tennis. Met z'n drieën hebben we besproken wat we op papier zouden kunnen zetten, wat ons allemaal aanspreekt. Het dwong ons heel erg om na te denken over onze drijfveren.'

Bewoner Segbroek (2013)

Een goed voorbeeld van een initiatief dat met behulp van de subsidieregeling verder is gebracht, is dat uit de Archipelwijk. Bewoners hielden zich daar al langer bezig met duurzaamheid en hadden in 2011 het Energiecafé opgericht,

een driemaandelijke bijeenkomst ‘bedoeld om mensen te informeren en te enthousiasmeren, maar ook om te verbinden’, aldus één van de betrokkenen. De subsidieregeling stelde hen in staat om de ideeën die tijdens die cafés ontstonden te concretiseren.

Verwachtingen

Op het moment dat de bewoners hoorden van de regeling of daar door anderen of een ambtenaar van de gemeente op werden gewezen, waren zij niet allemaal direct enthousiast. Sommigen zagen het vooral als ‘gedoe’, soms zelfs als ‘veel extra werk voor relatief weinig geld.’ Desondanks vormde het beschikbare geldbedrag voor de meesten voldoende aanleiding om een aanvraag in te dienen. Hierbij moeten we opmerken dat we niet gesproken hebben met bewoners die wel actief zijn, maar geen aanspraak op de regeling hebben gemaakt. Uit gesprekken met bewoners is bijvoorbeeld duidelijk geworden dat bewoners die zonnepanelen willen installeren vaak geen behoefte hebben om zich aan te sluiten bij een stichting of vereniging. Betrokken gemeenteamtensaren geven aan dat er ook enkele initiatieven in de stad actief zijn, die geen aanspraak op de subsidieregeling hebben gemaakt. De motieven hiervoor zijn niet bekend. Ook zijn er enkele groepjes bekend voor wie de regeling 2012 net iets te vroeg kwam. Zij zullen zich waarschijnlijk aanmelden voor de volgende regeling.

3.4 Ingediende plannen van aanpak en projectvoorstellen

De deadline voor het indienen van plannen van aanpak en projectplannen was op 21 juni jongstleden. Van de 26 initiatiefnemers is er een enkele die uiteindelijk heeft besloten niet in te dienen, zijn er twee waarvan de status onduidelijk is en zijn er zes die uitstel hebben aangevraagd. Hoewel de regeling oorspronkelijk geen uitstel toestaat, wordt die toch verleend. De overige zeventien zijn vastgesteld, waarvan twee direct en vijftien onder voorwaarde van aanpassingen. Het kan hierbij om kleine, snel op te lossen zaken gaan zoals het overleggen van facturen, maar ook om meer inhoudelijke zaken. De kwaliteit van de ingediende plannen van aanpak en projectplannen loopt behoorlijk uiteen en het is verder opvallend dat bijna in alle gevallen de begroting en facturering niet in orde is. Kennelijk vormt het feit dat een groot deel van de deelnemers beroepsmatig gewend is met formulieren, begrotingen en dergelijke te werken geen garantie voor een goede administratie.

3.5 *Conclusies*

Met de huidige deelnemers ondersteunt de gemeente een zeer divers palet aan initiatieven waarmee vele verschillende aspecten van duurzaamheid bij elkaar komen. Bewoners zien kansen in hun eigen wijk en eigenen die zich toe. De subsidieregeling gaf, behalve het initiatief in Bouwlust, voor verder alle gevallen het laatste zetje in de goede richting. Omdat deelname aan de regeling ook enige competenties vereist en soms ook investeringen (voorschieten proceskosten, aanschaffen producten) met zich meebrengt, is het niet vreemd dat deze eerste ronde vooral bewoners uit de meer welgestelde wijken heeft aangesproken. De subsidieregeling is voor de meesten niet alleen van belang vanwege het geld, maar ook vanwege het feit dat deze de deelnemers ertoe heeft aangezet hun ideeën te concretiseren en om focus aan te brengen. De kwaliteit van de ingediende plannen van aanpak en projectplannen loopt behoorlijk uiteen.

4 *De werking van de subsidieregeling*

In dit hoofdstuk beantwoorden we allereerst de vraag in hoeverre de huidige uitvoering van de regeling Duurzaamheid door Haagse wijken recht doet aan de geformuleerde uitgangspunten. De uitgangspunten zijn reeds benoemd in het tweede hoofdstuk. Ze hebben betrekking op de financiering, de breedte, de samenwerking, de afstemming met andere regelingen en de eigen verantwoordelijkheid van burgers. We bespreken het multipliereffect en sluiten af met een samenvattende conclusie.

4.1 *Financiering*

Een belangrijk uitgangspunt van de regeling ‘Duurzaamheid door Haagse Wijken’, is dat deze zich richt op het proces. Deelnemers kunnen de subsidie aanwenden voor proceskosten, maar de gemeente draagt niet bij aan productkosten. Dat zijn onder meer de kosten die gemaakt worden voor het inhuren van advies, voor het huren van ruimtes om wijkbijeenkomsten te organiseren en voor het oprichten van een stichting of vereniging. Het merendeel van de deelnemers vindt het feit dat de subsidie proceskosten vergoedt een goed uitgangspunt. Veel deelnemers houden zich al langer bezig met het thema duurzaamheid, maar soms blijven zij steken in goede bedoelingen en ambities. In het vorige hoofdstuk lieten we al zien dat de regeling voor hen een manier is om meer focus aan te brengen en daadwerkelijk werk te maken van hun ideeën. Ze zien de regeling dan ook niet als iets wat hen wordt opgelegd, maar als een kans om hun idee verder te brengen.

Soms moet ook apparatuur worden aangeschaft

‘Het is heel goed dat de proceskosten gesubsidieerd worden. Maar je hebt ook wel dingen die je collectief wilt aanschaffen, bijvoorbeeld om in het verlengde van de slimme energiemeter apparatuur aan te schaffen om te kijken waar je energie lekt. Dat ga je als individu niet kopen, maar dat moet je als stichting aanschaffen en uitlenen aan de leden die daar gebruik van willen maken. Soms gaat het om een paar tientjes, soms om een warmtecamera, dat is een aanzienlijke uitgave. Je moet hierbij denken aan een paar duizend euro. Dat zou bijvoorbeeld ook iets kunnen zijn wat de gemeente zou kunnen aanschaffen.’

Bewoner Vogelwijk (2013)

Toch zijn er ook bewoners die hun bedenkingen uiten over deze opzet. Zo vindt een bewoner uit Bouwlust het begrijpelijk, maar jammer dat de subsidie zich beperkt tot proceskosten, omdat hij zich bezighoudt met het opknappen van een binnentuin en ziet dat de kosten voor het aanschaffen van tuingereedschap en zaaigoed voor een aantal bewoners een reden kan zijn om, ondanks interesse, niet mee te doen. Hierdoor heeft hij moeite om voldoende leden te vinden voor zijn stichting. Een ander voorbeeld komt uit de Vogelwijk, waar men graag een warmtecamera zou willen inzetten, maar dat zelf niet kan financieren. In aanvulling op de subsidieregeling pleiten de leden van de stichting ervoor dat de gemeente bepaalde apparaten aanschaft en deze in bruikleen kan geven aan deelnemers van de subsidieregeling (zie bovenstaand kader).

De beschikbare budgetten zijn toereikend voor de plannen en projecten. Zoals we eerder al aangaven, geeft een aantal deelnemers zelfs aan dat het geld voor hen niet de belangrijkste reden vormt om aanspraak op de regeling te maken, maar dat het hen vooral te doen is om meer bekendheid te genereren voor hun initiatief en daarmee het draagvlak te vergroten.

De subsidie kan bijvoorbeeld worden ingezet om een ruimte te huren om te vergaderen. In sommige wijken zien we dat bewoners hier nauwelijks kosten voor hoeven te maken, omdat zij dit onderling kunnen regelen, zoals onder andere blijkt uit de uitspraak van een bewoner uit de Archipelwijk (zie kader).

Speelt geld een belangrijke rol?

'Hier is het niet zo'n punt, we schieten wel eens wat voor. We weten hier gemakkelijk de weg. En we konden bijvoorbeeld ook een locatie voor het energiecafé vinden waar we niet voor hoefden te betalen.'

Bewoner Archipelwijk (2013)

Het enige initiatief waarbij de subsidie door de deelnemers als niet toereikend wordt bestempeld, betreft een project dat eigenlijk al bijna te groot en vooral te gecompliceerd is voor de regeling, namelijk het benutten van de mogelijkheden van de niet op volle kracht draaiende energiecentrale De Houtrust. Om voor die centrale een goed plan van aanpak op te stellen, moet veel advies worden ingewonnen en is het beroep op externe partijen relatief groot. Hier zijn bovendien deelnemers uit meerdere wijken bij betrokken.

Een algemeen kenmerk van subsidies, ongeacht of het nu gaat om kosten voor het proces of om kosten voor materialen, is dat het burgers vraagt om te kunnen omgaan met geldbedragen en begrotingen. Voor de categorie initiatiefnemers die reeds een lange carrière in het bedrijfsleven, non-profit sector

of het openbaar bestuur hebben, levert dat volgens eigen zeggen geen problemen op, maar bij andere initiatiefnemers kan dit soms wel een bemoeilijkende factor zijn. Bewoners zijn bijvoorbeeld niet gewend met bedragen van € 4.000. of € 12.000. om te gaan en zijn daarom terughoudend met het zitting nemen in een stichtings- of verenigingsbestuur. Een betrokkene van een van de initiatieven geeft aan dat het opstellen van een begroting an sich voor hem niet moeilijk is, maar dat hij het niet duidelijk vindt hoe hij de BTW daarin moet verwerken. Dit heeft hij later met hulp van de gemeente opgelost. In paragraaf 5.7 komen we hier nog op terug.

4.2 *Bandbreedte*

Een tweede uitgangspunt van de subsidieregeling is dat deze bedoeld is voor wijkgebonden plannen en projecten die zich richten op energiebesparing en/of CO₂-reductie. In feite gaat het dus om twee criteria, namelijk een inhoudelijk criterium en een gebiedsgericht criterium. Over dat laatste, het wijkgebonden karakter, is weinig discussie mogelijk: het is helder uit welke wijk een initiatief afkomstig is en eenvoudig om bij te houden hoeveel voorstellen er uit een bepaalde wijk of stadsdeel komen. De thematische afbakening, het feit dat het moet gaan om energiebesparing en/of CO₂-reductie blijkt iets meer ruis te geven. We bespreken beide uitgangspunten hieronder.

Energiebesparing en CO₂-reductie

De regeling schrijft voor dat initiatieven zich richten op energiebesparing en CO₂-reductie. We spreken hier voor het gemak even van 'duurzaamheid'. Dat lijkt op het eerste gezicht een vrij overzichtelijk thema, maar in de praktijk blijkt dat het niet verder specificeren van het begrip ruimte geeft aan veel verschillende soorten initiatieven, uiteenlopend van woningisolatie en individuele energieopwekking tot collectieve energieopwekking, warmteterugwinning en van mobiliteitsreductie tot meer duurzame benaderingen ten aanzien van het groen in de stad. De grote bandbreedte is toe te juichen, het is immers de bedoeling dat het onderwerp op veel verschillende manieren betekenis krijgt en daarmee veel inwoners van Den Haag aanspreekt. Het bemoeilijkt wel het gesprek tussen initiatiefnemers omdat deze elkaar niet altijd 'verstaan'. Tijdens netwerkbijeenkomsten is er af en toe sprake geweest van wederzijds onbegrip en lichte irritaties, maar in het algemeen kunnen de deelnemers goed met elkaar overweg. In de praktijk zien we dat deelnemers elkaar vooral op inhoud vinden en er subgroepjes ontstaan.

Opvallend is dat energiebesparing en CO₂-reductie niet voor alle initiatiefnemers een doel op zich is. Uit gesprekken met de deelnemers blijkt dat de motieven om actief te worden en aanspraak te maken op de subsidieregeling divers zijn. Sommigen hebben de stellige overtuiging dat er nu echt iets moet

gebeuren op het gebied van duurzaamheid, terwijl anderen simpelweg behoefte hebben aan (meer) sociale contacten in de buurt of de leefbaarheid willen vergroten (zie kader). Voor sommigen is duurzaamheid dus een doel op zich, voor anderen slechts een middel.

Duurzaamheid als middel

Ik woon hier nu tien jaar en wilde graag iets in de wijk doen, maar ik vond het moeilijk om iets te vinden. Toen zag ik in de wijkkrant een stukje over de werkgroep duurzaamheid hier in de wijk en een oproep. Daar heb ik toen op gereageerd. Het project bleek toen al in de steigers te staan, ik kwam er als een van de laatsten bij. Uiteindelijk ben ik in November 2011 van start gegaan. Het groepje bestaat nu uit tien personen, maar het straalt uit naar meer bewoners.'

Bewoner Archipelwijk (2013)

Binnen de groep die duurzaamheid als doel beschouwd is bovendien sprake van verschillende ambities. Sommigen zijn tevreden als ze een kleine besparing kunnen realiseren of een leuke activiteit kunnen opzetten waarmee ze de bewustwording van buurtbewoners kunnen vergroten, bijvoorbeeld Duurzaam Duinoord, en anderen willen daadwerkelijk de wereld verbeteren, te beginnen bij Den Haag.

Wijkgebonden karakter

Zoals we eerder zagen, zijn vrijwel alle 26 initiatieven uit de regeling van 2012 wijkgebonden, met uitzondering van het plan voor De Houtrustcentrale, waar vier wijken bij betrokken zijn. Het geeft aan dat het gebiedsgerichte criterium bewoners voldoende ruimte biedt om hun ideeën uit te werken.

Voordelen

Een positief aspect van het wijkgebonden karakter is dat bewoners min of meer vanzelfsprekend ambassadeurs van duurzaamheid worden, wanneer zij op zoek gaan naar draagvlak voor hun ideeën, bijvoorbeeld door in de buurt te inventariseren welke behoefte er bestaat voor het aanleggen van zonnepanelen of het collectief inkopen van windenergie. Dit spreekt andere bewoners eerder aan dan wanneer de gemeente hen met een dergelijke vraag benadert (zie kader).

Bewoners nemen sneller iets van elkaar aan dan van de gemeente

'Hier in de wijk is veel wantrouwen naar de gemeente, vanwege allerlei historische ontwikkelingen, maar als het van de burens komt is het wel goed'

Bewoner Benoordenhout (2013)

Een tweede voordeel van het wijkgebonden karakter, is dat het leidt tot initiatieven die aansluiten bij de dagelijkse leefomgeving en de lokale netwerken van de bewoners. Dit vergroot de kans dat leden van verenigingen en stichtingen hun initiatieven niet zien als een vorm van burgerparticipatie, maar als iets van henzelf, waarbij de gemeente hen desgewenst ondersteunt. Dit blijkt ook uit het feit dat bewoners trots zijn op wat zij bereikt hebben, daarmee graag in het nieuws komen en met andere wijken over in gesprek gaan. Af en toe is er zelfs sprake van gezonde concurrentie, doordat initiatiefnemers bij elkaar op bezoek gaan en het vervolgens nog net iets beter (willen) doen.

Nadelen

De regeling is alleen beschikbaar voor inwoners uit Den Haag. Dit criterium zou initiatieven wel eens in de weg kunnen staan, zoals bleek bij een andere regeling. De directe woonomgeving van de inwoners van het jongste stadsdeel Leidschenveen-Ypenburg strekt zich bijvoorbeeld uit over de gemeenten Den Haag en Pijnacker-Nootdorp. In de interviews met bewoners uit de 'grenswijken' zijn geen situaties benoemd, waarbij de gemeentegrens een belemmerende werking heeft gehad op de initiatieven. Wel kwam een aantal keer de grens met andere Haagse wijken aan bod. Sommige bewoners kijken namelijk verder dan hun eigen wijk, zo legt een van de deelnemers uit in onderstaand kader.

Over het wijkgebonden karakter

'Het is begrijpelijk, omdat de gemeente daar van oudsher op gericht is. Maar ik ben zelf veel breder georiënteerd. Je ziet dat mensen elkaar ook vinden op interesse en mensen opzoeken waar zij zich vertrouwd mee voelen. Soms heb je elders in de stad dit soort vertrouwde contacten of heb je juist een goed idee voor een ander deel van de stad, waar je bijvoorbeeld werkt, of waar je veel komt.'

Bewoner Segbroek (2013)

Tot slot werkt het wijkgebonden karakter volgens sommige deelnemers het opnieuw uitvinden van wielen in de hand. Ondanks netwerkbijskomsten en andere mogelijkheden om kennis uit te wisselen, houden veel initiatiefnemers zich met dezelfde vragen bezig, met name op het organisatorische vlak. In een aantal wijken is men bijvoorbeeld begonnen met het opzetten van een website en het inwinnen van informatie over de meest geschikte rechtsvorm voor hun initiatief (stichting of vereniging). Daarmee is veel dubbel werk verricht en dus geld besteed dat ook voor andere doeleinden had kunnen worden ingezet. Inhoudelijk speelt dit wat minder en zien we dat bewoners elkaar wel informeren, elkaars bijeenkomsten bezoeken, bijvoorbeeld om informatie in te winnen over zonnepanelen of woningisolatie. Het zelf

uitvinden kan echter ook positief uitgelegd worden: het is belangrijk dat bewoners deze ervaring zelf opdoen, zodat zij in de toekomst ook andere wijkbewoners kunnen uitleggen hoe het werkt.

4.3 Samenwerking

Het derde uitgangspunt van de regeling is dat deze burgers uitnodigt om samen te werken met partijen (instanties en bedrijven) in de stad en dat projecten voor een zo groot mogelijk deel gebruik dienen te maken van andere vormen van financiering dan subsidies. De verwachting is dat hiermee het gewenste en benodigde multipliereffect ontstaat. Ook dit uitgangspunt behelst in feite twee criteria, namelijk een organisatorisch criterium en een financieel criterium.

Wisselwerking met het bedrijfsleven

De door ons geïnterviewde bewoners vinden in het algemeen vrij gemakkelijk hun weg naar de instanties en partijen die zij nodig hebben voor het uitwerken en doorontwikkelen van hun ideeën. Soms kost het wat meer moeite, met name wanneer het gaat om meer specifieke informatie, bijvoorbeeld in het geval van energiecentrale De Houtrust. Binnen de wijk weten bewoners een aantal zaken met gesloten beurs te regelen (zie kaders).

Netwerken in de buurt dragen bij aan duurzaamheid

'Het zit 'm in de matches die gaan ontstaan. Een voorbeeld van een van de matches die wij niet hadden kunnen bedenken is de volgende: er is hier een bedrijf dat regelmatig papier overhoudt. Dat gaat nu naar het kinderdagverblijf, dat het goed kan gebruiken, bijvoorbeeld als tekenpapier. Dat bespaart geld en extra productie. En het bedrijf hoeft het niet weg te gooien. Tel uit je winst!'

Bewoner Laakkwartier (2013)

Bewoners en ondernemers profiteren van elkaar

'We hadden aanvankelijk het idee om subsidie aan te wenden voor het installeren van zonnepanelen. Toen kwam er nog ineens een project bij, namelijk van een groenteboer die enorme koelinstallaties heeft die zo de warme lucht naar buiten blaast. Iemand kwam met het idee om dat via een warmtepomp door te schakelen naar een woonhuis.'

Bewoner Archipelwijk (2013)

Ook hier zien we het profiel van de pioniers duidelijk terug: het zijn ofwel bewoners met een lange carrière op het gebied van energie en duurzaamheid, ofwel jonge ondernemers die uitstekend in staat zijn netwerken op te bouwen en te onderhouden, ofwel gepensioneerde bewoners met minder verstand van zaken, maar voldoende tijd om het een en ander zelfstandig uit te zoeken. Soms is er ook sprake van toeval, bijvoorbeeld doordat een van de wijkbewoners toevallig al jaren een hybride auto had en goede contacten met de ANWB had, waardoor de wijk in aanmerking kwam voor een pilot met een elektrische auto.

De regeling draagt, mede dankzij het wijkgebonden karakter, bij aan de lokale economie. Deze kan er volgens een van de geïnterviewden zelfs ‘een boost door krijgen!’ Zij wijst erop dat ze voor de uitvoering van zaken toch vooral zoeken naar mensen en bedrijven die ze (via via) kennen: de lokale hovenier, de lokale leverancier van ledlampen, cateringbedrijfjes, vormgevers, en dergelijke. Ook op stedelijk niveau zien we dat er een spin-off optreedt, doordat bewoners die veel van dit onderwerp afweten als deskundige zijn in te huren. De kosten van hun inspanning kunnen worden gedekt door de subsidie. Tevens is er in meerdere wijken, waaronder Laak, het Statenkwartier, Benoordenhout, Centrum en Segbroek sprake van een samenwerking tussen de vrijwillige inzet van de bewoners voor het initiatief in hun wijk en de zaken waar zij zich in hun werk mee bezighouden.

Aanwenden andere subsidies en fondsen

Er bestaat een groot aantal gemeentelijke en niet-gemeentelijke subsidies. Van bewoners die deelnemen aan de regeling ‘Duurzaamheid Door Haagse Wijken’ wordt verwacht dat zij in eerste instantie zelf hun weg vinden naar die subsidies. De meeste respondenten geven aan daar aardig in te slagen. Netwerkbijeenkomsten als het Duurzame Ontbijt zijn daarbij belangrijk, maar ook de persoonlijke netwerken van bewoners, bijvoorbeeld vanuit hun werk of hun activiteiten in het buurt- en verenigingsleven. Daar waar ze vastlopen, kunnen ze gemakkelijk contact opnemen met de contactambtenaar van de gemeente voor ondersteuning. Voor zover bekend, is het nog niet voorgekomen dat bewoners op dit punt vast zijn gelopen.

4.4 Aansluiting bij bestaande aanpakken en regelingen

Een vierde uitgangspunt is dat de regeling aansluit bij bestaande aanpakken en regelingen van de gemeente en deze waar mogelijk verbindt. We hebben dit punt in de voorgaande paragrafen al min of meer besproken. Bewoners die zich richten op zonne-energie kunnen bijvoorbeeld de processubsidie aanwenden voor informatie en het oprichten van coöperaties, maar kunnen voor het aanschaffen van de panelen zelf gebruik maken van een aparte

subsidieregeling. De gemeente wijst hen regelmatig op het bestaan van die regeling, voor zover zij daar zelf al niet kennis van hebben genomen.

Het uitgangspunt van aansluiting bij bestaande aanpakken en regelingen kan echter ook op een meer beleidsmatige manier worden opgevat, namelijk dat de huidige regeling verder gaat, daar waar eerdere inspanningen ophouden, bijvoorbeeld de eerder behaalde successen met de wijkaanpak. De deelnemers van de huidige regeling hadden immers al ideeën ontwikkeld en de eerste stappen gezet op het moment dat de regeling van start ging. Een deel van hen was al bekend bij de gemeente. De nieuwe regeling maakte het voor hen mogelijk om structureler te werk te gaan (zie kader).

Van losse potjes naar structureel geld

'Er was destijds nog geen subsidieregeling, maar alleen een opstartbudgetje voor beginnende wijkinitiatieven. Het was nog niet structureel, maar na inlevering van een positief projectplan kregen de initiatieven de gemaakte kosten betaald op basis van ingediende bonnetjes en facturen'

Adviseur Duurzaamheid en Participatie, gemeente Den Haag (2013)

Op papier lijkt de aansluiting bij bestaande aanpakken en regelingen helder, maar in de praktijk komt dit niet altijd even duidelijk uit de verf. Dat komt doordat er een veelheid aan regelingen is (soms tijdelijk, soms permanent) die bovendien door verschillende partijen (gemeente, regio, landelijk) worden opengesteld en ook nog eens met verschillende voorwaarden. De onoverzichtelijkheid is compleet doordat elke regeling weer een eigen website met onderliggende communicatiestructuur kent. Het is daarom begrijpelijk dat sommige deelnemers de regeling 'Duurzaamheid door Haagse Wijken' aanvaankelijk als 'weer een regeling' bestempelen en dat zij soms door de bomen het bos niet meer zien (zie kader).

Door de bomen het bos niet meer zien

'De website van de gemeente informeert over beschikbare regelingen. Sommige regelingen zijn continu, maar andere, zoals zonnepanelen, lijken een beetje op een loterij. De gemeente zegt min of meer: wij hebben een pot met geld, een vast bedrag en daarvan willen we zoveel mogelijk panelen van laten aanleggen. Als je subsidie aanvraagt mag je zelf zeggen hoeveel subsidie je wilt ontvangen (tot 40%), dus het is lastig om in te schatten hoe hoog je moet inzetten. Plus de regeling staat maar kort open en de mensen worden daar onvoldoende tijdig over ingelicht.' Andere bewoner vult aan: 'Dit vormt een belemmering voor mensen om mee te doen.'

Bewoners Vogelwijk (2013)

4.5 Actief burgerschap

De gemeente vindt het belangrijk dat de regeling burgerschap stimuleert. Zij wil deelnemers het vertrouwen geven en handvatten bieden om hun eigen verantwoordelijkheid te nemen. We bespreken eerst de communicatie van de gemeente en vervolgens het ervaren vertrouwen.

Communicatie

De deelnemers aan de eerste regeling zijn op allerlei manieren ‘geworven’. Sommige initiatieven waren al bekend bij de gemeente, anderen zijn tijdens themabijeenkomsten over bijvoorbeeld groen of zonnepanelen geweest op het bestaan van de regeling en een deel van de huidige deelnemers hoorde via via dat deze regeling was opengesteld. Vanaf het moment dat de regeling daadwerkelijk van start is gegaan, heeft de gemeente met regelmaat aandacht besteed aan de regeling zelf via de in hoofdstuk twee genoemde kanalen. Daarnaast is een aantal individuele deelnemers uitgelicht in onder meer de stadskrant. Om de deelnemers te stimuleren en te ondersteunen, organiseerde de gemeente ook een aantal netwerkbijeenkomsten. De startbijeenkomst vond plaats op 13 februari in het centrum van Den Haag, half april vond een tweede bijeenkomst plaats, in de stadsboerderij in Ypenburg. Beide bijeenkomsten waren goed bezocht. Een derde bijeenkomst moet nog plaatsvinden. Tot slot heeft de gemeente geïnvesteerd in de ontsluiting van informatie via verschillende websites en sociale media. De deelnemers geven aan dat zij hier maar weinig gebruik van maken. Ze benadrukken het belang van face-to-face-contact (zie kader).

Het belang van netwerkbijeenkomsten

Ja, er zijn wel kanalen via internet, en dergelijke. Maar het is soms toch een drempel om een vraag te stellen, om iemand op te bellen. Op het moment dat je bij elkaar zit, kunnen mensen direct reageren. Het is veel laagdrempeliger.’

Bewoner Statenkwartier (2013)

Het face-to-face-contact is ook een van de redenen dat de deelnemers vrijwel zonder uitzondering enthousiast zijn over het Duurzaam Ontbijt en dat zij, als hun agenda het toe laat, bij deze bijeenkomsten aanwezig zijn.

Aanvankelijk hadden alle medewerkers van de afdeling duurzaamheid en participatie een aantal contactwijken, waar zij als het ware accountmanager van waren. Gaandeweg is dit door personele onderbezetting teruggebracht naar een contactpersoon voor alle 26 deelnemende initiatieven. Deze adviseur is onder andere beschikbaar voor vragen over de regeling en medeverantwoordelijkheid voor de organisatie van een aantal kennis uitwisselingsactiviteiten. De deelnemers zijn in het algemeen te spreken over de benaderbaarheid en

bereikbaarheid van deze contactpersoon en de andere ambtenaren die betrokken zijn bij de subsidieregeling. Daarbij valt op dat elke deelnemer een eigen manier vindt die voor hem of haar het beste werkt. Voor de een is dat bellen, voor de ander mailen en weer een ander heeft het liefst face-to-face-contact en maakt een afspraak op het stadhuis. Het meedenken en ondersteunen van de gemeente bestaat uit het beantwoorden van praktische vragen, het doorverwijzen naar eventuele andere subsidies en kennisinstellingen en het met elkaar in contact brengen van deelnemers.

Er bestaat enige onduidelijkheid over de precieze rol van de gemeente bij het begeleiden van de initiatieven. Uit gesprekken met deelnemers blijkt dat niet voor iedereen even duidelijk is wat de gemeente nu wel en niet doet (ondersteunen, meedenken, adviseren, verbinden, et cetera). Mede hierdoor is er soms enige onvrede, de ene keer doordat bewoners vinden dat ze te weinig aandacht krijgen, de andere keer juist doordat teveel aandacht weer als controle of bemoeienis wordt gezien. Hier is duidelijk sprake van individuele voorkeuren. Dit roept de vraag op wat precies de rol van de gemeente moet zijn en in hoeverre daarin maatwerk noodzakelijk is. Desalniettemin overheerst tevredenheid over de gemeente, zowel bij de initiatiefnemers die een zetje in de juiste richting kunnen gebruiken, als bij de meer zelfstandige deelnemers. Dat heeft niet alleen te maken met de manier waarop de betrokken ambtenaren omgaan met vragen en de mate waarin zij benaderbaar zijn, maar ook met het feit dat deelnemers zich realiseren dat de gekozen vorm vrij uniek is in Nederland en ze het idee hebben dat de gemeente Den Haag voorop loopt. Een van de deelnemers legt trots uit waarom hij zo enthousiast is over de regeling (zie kader).

Alle condities zijn in Den Haag aanwezig

'Ik wist gelijk dat als dit soort dingen ergens lukt, het in Den Haag lukt. Alle voorwaarden zijn namelijk in Den Haag aanwezig: de beste windcondities, de beste zonne-uren, condities voor warmte koude opslag, geothermie condities, etc. Plus wat ook belangrijk is, is dat het een collegebreed gedragen beleid is, van Groen Links tot VVD.'

Bewoner Benoordenhout (2013)

Vertrouwen

De mate waarin bewoners het gewenste vertrouwen ervaren, loopt uiteen. We hebben een aantal initiatieven gezien, dat zich vrijwel zonder ondersteuning van de gemeente heeft kunnen ontwikkelen. Voor de betreffende bewoners is het niet zo van belang of zij op elk gewenst moment contact op kunnen nemen met de contactambtenaar of dat zij precies weten wat er nog meer gebeurt in de stad. Tegelijkertijd zien we dat voor een aantal deelnemers niet

zozeer het geldbedrag, als wel de aandacht die de subsidie met zich meebrengt een reden is om een aanvraag in te dienen. Bewoners hebben behoefte aan erkenning voor hun initiatief en vinden het prettig als die ook vanuit de gemeente komt.

Daarnaast zijn er voorbeelden van situaties waarin bewoners zich geremd voelen. De agenda's van de gemeente en deelnemers zijn in meerdere opzichten niet synchroon. Enerzijds hebben sommige deelnemers het idee dat zij sneller gaan dan de gemeente. Wanneer zij willen beginnen, ervaren zij het wachten op een formele toezegging en daarmee het geld, als een rem op hun ontwikkeling. Zij kunnen echter gewoon beginnen met het uitwerken van hun ideeën, alleen betekent dat in sommige gevallen dat ze iets moeten voorschieten of nog niet weten of er geld zal worden toegekend om hun uiteindelijke plan uit te voeren. Anderzijds heeft de gemeente bijvoorbeeld een duidelijke deadline voor het indienen van de plannen van aanpak en projectvoorstellen, maar een aantal bewoners vindt die deadline (eind juni) erg ongelukkig gekozen. Juist in de zomermaanden hebben deze bewoners tijd om aan dit soort dingen te werken, terwijl zij in het voorjaar druk zijn met werk en andere verplichtingen.

In de gesprekken met deelnemers is een aantal situaties benoemd, waarin sprake is van vastlopen of teleurstelling, zoals in het Statenkwartier (zie kader).

Vertrouwen geven is doorbraken forceren

'Veel scholen zijn eigendom van de gemeente. Je wilt dat de gemeente ook gaat lopen, maar dan loop je tegen verkokering aan. De wethouders Van Engelshoven, Norder en Baldewsingh moeten gewoon even gaan praten.'

Bewoner Statenkwartier (2013)

Daar waar bewoners vastlopen, kunnen ze contact opnemen met de contactambtenaar van de gemeente voor ondersteuning. Vertrouwen in de gemeente ontstaat wanneer de deelnemers daar serieus worden genomen en verder worden geholpen in de omgang met verschillende onderdelen van de gemeente bij de concretisering van hun plannen. De initiatiefnemers zijn tot nu toe ook behoorlijk tevreden hierover. Ze begrijpen de opzet van de regeling en ook al zijn de grenzen van de mogelijkheden van de gemeentelijke organisatie soms in zicht, in het geheel werkt de regeling bij de gehonoreerde initiatieven eerder positief dan negatief.

4.6 *Multiplier*

Voor de multiplier onderscheiden we twee dimensies, ten eerste de vraag of de bereikte initiatieven geleerd hebben en méér aankunnen dan daarvoor (empowerment) en ten tweede of de huidige initiatieven een breder bereik hebben dan de initiatieven zelf.

Empowerment

Hierboven constateren we dat de initiatiefnemers behoorlijk tevreden zijn over de inzet van de gemeente. De bewoners begrijpen de opzet dat er geld is voor het proces, maar niet voor de uitvoering van de plannen zelf. Ze hebben ieder zelf stappen moeten zetten in het formuleren van plannen en het organiseren van de samenwerking binnen het initiatief. Het feit dat er weinig centraal geregeld is - bijvoorbeeld een bijeenkomst over het kiezen van een rechtsvorm en de gang naar de notaris - is een bewuste keuze van de gemeente. Juist het proces van samen dingen ontdekken en uitvinden zorgt voor samenhang en enthousiasme en kweekt de capaciteiten het een volgende keer weer te doen en de daadwerkelijke uitvoering ter hand te nemen.

Het uitwisselen van ervaringen tussen de initiatieven begint langzaam vorm te krijgen. Bewoners uit verschillende wijken hebben even tijd nodig gehad om scherp te krijgen wat zij precies willen en zijn nu zo ver dat zij ook contact zoeken of hebben met deelnemers uit andere wijken. Ze doen dat vooral om ervaringen uit te wisselen, praktische kennis en relevante contacten op te doen. Soms wordt er zelfs een soort 'werkbezoek' georganiseerd. Bewoners uit verschillende wijken die elkaar bij een netwerkbijeenkomst hebben leren kennen, nodigen elkaar uit om te kijken naar specifieke maatregelen, zoals de installatie van zonnepanelen of vloerisolatie. De initiatieven leren dus van elkaar.

Het geheel kan gezien worden als een start, er zijn nu méér competenties en ervaringen bij bewoners aanwezig dan voor de regeling. En met de regeling zijn een veelheid aan initiatieven relatief goedkoop een stap verder gebracht. In hoeverre deze initiatieven ook succesvol worden afgerond, zal de toekomst moeten leren.

Bereik

De regeling gaat op dit moment aan een groot gedeelte van de stad voorbij. Wordt met deze regeling nou een veel groter deel van de stad uitgedaagd om initiatieven te nemen? De bewoners die bij de huidige initiatieven zijn betrokken hebben een ambassadeursfunctie en kunnen veel anderen laten zien dat het leuk of zinnig is zelf vorm te geven aan duurzaamheid in de wijk. Netwerken in de wijk kunnen worden aangespoord met duurzaamheid aan de slag te gaan. De huidige initiatieven blijken echter niet goed verdeeld naar wijk en soort deelnemers. De regeling bereikt tot nu toe voornamelijk mensen die al geïnteresseerd waren in duurzaamheid en die de competenties hebben

met de eisen van de regeling om te gaan. Alle mensen die door de regeling met verduurzaming bezig zijn maar vooral gemotiveerd zijn om 'iets' met de buurt te doen, zijn wel winst voor een duurzaam Den Haag.

De toetssteen zal liggen in het aantal aanvragen dat binnen gaat komen in de aankomende ronde: zijn dat er méér, zijn deze beter verspreid over de wijken in de stad en zijn de betrokken initiatiefnemers ook meer divers? Het lijkt erop dat de gemeente - anders dan vorige keer - met een campagne meer ruchtbaarheid aan de regeling moet geven, zodat de interesse van meer initiatiefnemers kan worden gewekt. Een beperkte bekendheid is extra jammer, omdat de opstelling van de gemeente met deze subsidie positieve uitstraling kan hebben op het vertrouwen van bewoners in de gemeente.

4.7 *Conclusies*

De uitgangspunten van de regeling blijken in het algemeen te werken. Het merendeel van de deelnemers vindt het feit dat de subsidie de kosten van het proces vergoedt een goed uitgangspunt. De beschikbare budgetten zijn toereikend voor de plannen en projecten. Er is slechts één initiatief waarbij de deelnemers de subsidie als niet toereikend bestempelen en er soms wordt gepleit voor aanvulling.

De regeling biedt ook ruimte aan veel verschillende soorten initiatieven, uiteenlopend van woningisolatie en individuele energieopwekking tot collectieve energieopwekking en warmteterugwinning, en van mobiliteitsreductie tot meer duurzame benaderingen voor het groen in de stad. Voor sommigen is duurzaamheid een middel om vooral in en met de buurt actief te zijn.

Het gebiedsgerichte criterium geeft bewoners voldoende ruimte om hun ideeën uit te werken. De door ons geïnterviewde bewoners vinden in het algemeen vrij gemakkelijk hun weg naar de instanties en partijen die zij nodig hebben voor het uitwerken en doorontwikkelen van hun ideeën. De regeling draagt, mede dankzij het wijkgebonden karakter, bij aan de lokale economie. Tevens is er in meerdere wijken, waaronder Laak, het Statenkwartier, Benoordenhout, Centrum en Segbroek een wisselwerking tussen de vrijwillige inzet voor het initiatief in hun wijk en hun werk.

Op papier lijkt de aansluiting bij bestaande aanpakken en regelingen helder, maar in de praktijk komt dit niet altijd even duidelijk uit de verf. Sommige deelnemers zagen de regeling 'Duurzaamheid door Haagse Wijken' aanvankelijk als 'weer een regeling'. Toch geven de meeste respondenten aan aardig te slagen in het vinden van hun weg in regelingen en subsidies.

Bij sommigen is gepaste trots aanwezig over de eigen stad en de regeling blijkt ook tegemoet te komen aan een behoefte voor erkenning van de initiatieven. Tevredenheid over de gemeente overheerst, maar maatwerk blijkt noodzakelijk. De uitgangspositie bij bewoners kan namelijk nogal

verschillen: waar de een het fijn vindt dat de gemeente regelmatig informeert hoe het ervoor staat, ziet de ander dat als bemoeienis en controle. De deelnemers ervaren wel verkokering binnen de gemeente. Daar waar ze vastlopen, kunnen ze eenvoudig contact opnemen met de contactambtenaar van de gemeente voor ondersteuning. Netwerkbijeenkomsten als het Duurzame Ontbijt zijn hierin belangrijk, maar ook de persoonlijke netwerken van bewoners. In het geheel werkt de regeling bij de gehonoreerde initiatieven eerder positief dan negatief.

Wordt met deze regeling nu een veel groter deel van de stad uitgedaagd om initiatieven te nemen? De huidige initiatieven blijken niet echt goed verdeeld naar wijk en type deelnemers. De regeling bereikt tot nu toe voornamelijk mensen die al geïnteresseerd waren in duurzaamheid en die de competenties hebben met de eisen van de regeling om te gaan. Bewoners die vooral iets in de buurt willen doen, zijn te beschouwen als winst voor een Duurzaam Den Haag, omdat zij vanuit die interesse met duurzaamheid in aanraking komen. Ook het uitwisselen van ervaringen begint langzaam vorm te krijgen. Dit kan gezien worden als een start. De toetssteen hiervoor ligt in het aantal aanvragen in de aankomende ronde.

5 *Conclusies en aanbevelingen*

De procesevaluatie van de regeling Duurzaamheid Door Haagse Wijken heeft positieve zaken aan het licht gebracht, alsook mogelijkheden voor verbetering van de regeling. Uit de gesprekken wordt duidelijk dat de regeling voor alle betrokkenen nieuw is en een leerproces voor zowel de deelnemende bewoners als betrokkenen van de gemeente. In dit slothoofdstuk bespreken we de belangrijkste bevindingen en doen we suggesties voor verbeteringen.

We kunnen stellen dat met de subsidieregeling een goed begin is gemaakt aan het bewustmaken en activeren van bewoners voor het verduurzamen van de stad. Vooralsnog heeft de gemeente daarmee een type bewoner aangesproken dat zich het beste laat omschrijven als koploper: we zien vooral bewoners die zich aangetrokken voelen tot het onderwerp en die bereid zijn tijd en energie te investeren in initiatieven. Vaak zijn deze bewoners beroepshalve al bekend met thema's als energiebesparing en CO₂-reductie. Zij zijn te beschouwen als ambassadeurs, die in hun directe omgeving een 'tweede schil' weten te enthousiasmeren: bewoners die geen tijd of zin hebben om zelf actief te worden, maar wel willen meedoen met initiatieven in de buurt of daar ten minste van mee willen profiteren. Het zijn degenen die niet gericht zijn op uitzoeken, organiseren en vernieuwen, maar op het besparen van geld of het opdoen van sociale contacten.

We zien weinig aanwijzingen dat er op deze manier ook een 'derde schil' bereikt wordt, namelijk bewoners van zogenoemde achterstandswijken en mensen die veel minder mogelijkheden hebben en over minder competenties beschikken om aan een dergelijke regelingen mee te doen.

Voor een eventueel vervolg is het daarom van wezenlijk belang dat er gericht wordt ingezet op het activeren van bewoners uit bepaalde wijken en dat daarbij goed gekeken wordt naar de typen bewoners die daarbij zijn te onderscheiden. Hier valt bijvoorbeeld te denken aan de vraag hoe de groep 'huurders' beter bereikt kan worden. Ook een campagne om meer ruchtbaarheid aan de regeling te geven is gewenst. De ambitie Den Haag klimaatneutraal in 2040 heeft alleen kans van slagen wanneer deze gedachte breed gesteund wordt en bewoners uit alle geledingen mee doen. Een beperkte bekendheid is extra jammer omdat de opstelling van de gemeente met deze subsidie een positieve uitstraling kan hebben op het vertrouwen van bewoners in de gemeente.

De regeling

We stellen vast dat de gemeente Den Haag er met het openstellen van de regeling in is geslaagd om enkele tientallen individuele (groepjes) bewoners te bereiken die zich actief bezighouden met initiatieven rond duurzaamheid in hun wijk. Voorheen werden dikwijls losse potjes aangeboord en gaf de betreffende ambtenaar naar eigen inzicht individuele ondersteuning. De regeling voorziet nu in een structuur waarbinnen de gemeente gerichter kan opereren en die het mogelijk maakt om de losse initiatieven meer met elkaar te verbinden.

Het belangrijkste resultaat van de regeling 2012 is dat bewoners die al langer allerlei ideeën en ambities hadden op het gebied van duurzaamheid, hier meer focus in hebben weten aan te brengen. De regeling heeft voor veel van de huidige 26 deelnemende initiatieven het laatste zetje in de goede richting gegeven.

Dit is echter niet vanzelf gegaan. Bewoners vertellen dat ze tegen allerlei onduidelijkheden omtrent de regeling zijn aangelopen. Wat is bijvoorbeeld het verschil tussen een plan van aanpak en een projectvoorstel? Hoe ga je om met voor te schieten bedragen? Is het mogelijk om met meerdere wijken een gezamenlijke aanvraag te doen? Hoewel de toelichting op de regeling, zoals vermeld op de gemeentelijke website, op het oog helder en compleet lijkt, blijkt uit de gesprekken met deelnemende bewoners dat er toch de nodige onduidelijkheden kunnen ontstaan. Tot nu toe hebben de bewoners dit op kunnen lossen door contact op te nemen met de gemeenteambtenaren en heeft dit niet geleid tot afhaken. Wel is er af en toe sprake van teleurstelling of zelfs frustratie, onder andere omdat de regeling als vertragend wordt ervaren. Het is niet precies duidelijk wat er moet worden aangeleverd, de gekozen formele momenten komen bewoners niet altijd uit en niet alle bewoners hebben een goed beeld van wat de gemeente nu wel en niet doet.

We pleiten er daarom voor om in een volgende regeling, daar waar mogelijk, nog explicieter aan te geven wat het onderscheid is tussen een plan van aanpak en een projectvoorstel, wat de gemeente wel en niet doet en hoe de kalender er uitziet (wanneer wat indienen). Daarnaast adviseren we om in de voorwaarden een passage op te nemen, die erin voorziet dat de continuïteit van de initiatieven gewaarborgd wordt. Enkele initiatieven hangen overduidelijk aan enkele zeer actieve bewoners en zijn daarmee kwetsbaar. Mocht deze trekker verhuizen, overbelast raken of zich om een andere reden niet meer in kunnen zetten, dan is de kans aanwezig dat het hele initiatief ophoudt te bestaan.

Ook blijkt dat veel bewoners dezelfde inspanningen hebben moeten verrichten om aan de huidige regeling te kunnen voldoen. Ze hebben allen informatie moeten inwinnen over welke rechtsvorm ze het beste zouden kunnen kiezen en wat er vervolgens komt kijken bij het oprichten van een vereniging of stichting. We kunnen ons voorstellen dat de gemeente een of

twee keer per jaar een informatiebijeenkomst over dit onderwerp organiseert, waaraan ook andere geïnteresseerde inwoners die zich niet per se met duurzaamheid bezighouden, kunnen deelnemen.

Tot slot zijn sommige initiatieven begonnen met het bouwen van een eigen website. Ook hier is een efficiëntieslag mogelijk, bijvoorbeeld door hen meer te faciliteren. Het proces dat de groepjes bewoners doormaken is echter ook van belang. Het is daarom niet wenselijk dit centraal te regelen, maar het is wel denkbaar dat de gemeente, het Haags Milieucentrum of het nieuwe Duurzaamheidscentrum een aantal bedrijven kan aanbevelen.

Rol van de gemeente

De gemeente is niet langer de partij die burgers vraagt om te participeren. Er is veel meer sprake van een samenwerking op basis van gelijkwaardigheid. De gemeente ondersteunt en faciliteert, maar laat het initiatief aan de bewoners en probeert daarbij zo min mogelijk te sturen of te controleren. De gemeente moet er in eerste instantie alleen op toezien dat de aanvragen voldoen aan de voorwaarden en de deelnemers daar waar nodig ondersteunen met het opstellen van de aanvraag. Een belangrijk aspect van die ondersteuning is het bereikbaar zijn voor de deelnemers. De betrokken ambtenaren hebben zich op dit punt flexibel opgesteld, bijvoorbeeld door ook 's avonds en in het weekend bereikbaar te zijn voor vragen.

Desalniettemin blijkt uit het onderzoek dat er op een aantal punten een meer actieve houding van de gemeente gewenst is. Het gaat daarbij niet zozeer om de bereikbaarheid zelf, maar om de gekozen vorm. De gemeente heeft ervoor gekozen gesprekken niet in de wijk, maar op het stadhuis te voeren. Daarnaast is het contact vooral responsief: op het moment dat bewoners een vraag hebben, bekijkt de betreffende ambtenaar of deze vraag te beantwoorden is en of dat het beste telefonisch, via de mail of via een afspraak kan worden gedaan. Voor de categorie gepensioneerde initiatiefnemers vormt deze werkwijze niet zo'n probleem, maar met name bij de initiatiefnemers die een drukke baan en/of een gezin hebben, zien we dat het soms moeite kost om tijd te vinden voor een afspraak op het stadhuis. In dat geval zou het uitkomst bieden als de contactambtenaren de mogelijkheid hebben om naar de wijken toe te komen. Behalve praktische voordelen voor de bewoners, heeft deze presentiebenadering ook een mentaal aspect: hiermee wordt het initiatief gevoelsmatig nog meer van de bewoners en minder van de gemeente.

Naast een meer presente gemeente, is ook een meer verbindende gemeente gewenst. Nu is het zo dat de gemeente een overzicht bijhoudt van alle initiatieven en bijeenkomsten organiseert waarop deelnemers elkaar kunnen ontmoeten. Vanuit verschillende initiatieven klinkt de roep door om meer gerichte verbindingen. We onderschrijven deze geluiden. Er worden met regelmaat zeer specifieke zaken uitgezocht, zoals hoe je warmte terug kunt

winnen uit een koelinstallatie of hoe je het dak van een school kunt benutten voor het opwekken van zonne-energie. De gemeente is de partij die informatie snel kan schakelen, en kan helpen andere onderdelen van de gemeente waar nodig te betrekken. Een van de redenen dat bewoners soms vertraging ervaren, is dat zij pas tijdens een volgende bijeenkomst van elkaar horen hoe en wat. Omdat zij vrijwilligers zijn, valt niet van hen te verwachten dat zij voortdurend op de hoogte zijn van wat er om hen heen gebeurt. Gelukkig zien we wel dat er intussen relevante contacten zijn gelegd tussen initiatiefnemers van verschillende wijken.

Tot slot zien we een actievere rol voor de gemeente weggelegd als het gaat om het meekijken vanaf de zijlijn. Uit de gesprekken met de deelnemers blijkt dat de meesten van hen het op prijs stellen wanneer de gemeente van tijd tot tijd zou informeren hoe het er voor staat. Ze zien dit niet direct als bemoeienis, maar vooral als welgemeende interesse. Mocht het op enig moment vastlopen, dan is dat snel bekend en kan de gemeente meedenken over eventuele oplossingen. Om de interesse in de initiatieven een oprechter karakter te geven, is het bovendien belangrijk dat bewoners zich niet overvoerd voelen met allerlei uitnodigingen voor aanverwante trajecten, niet-gerichte informatie en andere vormen van communicatie waardoor ze de indruk krijgen dat de gemeente dermate blij is met het groepje actieve bewoners, dat ze die krampachtig aanklampen voor van alles en nog wat. De directe contacten dienen, met andere woorden, volledig in het teken te staan van zaken die het eigen initiatief betreffen. Voor al het overige kan worden volstaan met de gemeentelijke website en de LinkedIn-groep van de regeling.

Afsluitend

De procesevaluatie maakt duidelijk dat de regeling door zijn benadering en uitwerking in staat is vertrouwen aan bewoners te geven. Er zijn handvatten voor bewoners om actie te ondernemen. Vertrouwen in de gemeente ontstaat vooral wanneer de deelnemers erkenning voelen voor hun initiatief en gefaciliteerd worden bij de concretisering van hun plannen. De werking van het gemeentelijk apparaat zal nooit aan de (diversiteit aan) eisen en wensen van bewoners recht kunnen doen. Wel kunnen bewoners via de regeling geholpen worden om met deze werkelijkheid om te gaan. De regeling bereikt dan dat klimaatinitiatieven verder komen, bewoners (nog) competent worden en vertrouwen hebben dat hun inspanning voor een initiatief zinvol is besteed. Onder deze randvoorwaarden is te verwachten dat in de volgende ronden van de stimuleringsregeling méér initiatieven zullen volgen. Daarvoor dient wel de bekendheid van de regeling in het algemeen te worden vergroot. Bovendien is expliciete aandacht nodig voor zogenoemde achterstandswijken en speciale groepen zoals huurders.

Bijlage 1   Onderzoeksaanpak

In deze bijlage geven we de doelstelling en onderzoeksvragen weer, lichten we de gehanteerde onderzoeksaanpak toe en vermelden we de gesproken personen.

Doelstellingen en onderzoeksvragen

De tussentijdse evaluatie richt zich niet op de mate waarin de regeling daadwerkelijk een bijdrage levert aan de doelstelling om Den Haag in 2040 klimaatneutraal te laten zijn, maar op de vraag hoe de stad in beweging wordt gebracht om deze ambitie waar te maken. Dit wordt wel het multiplier-effect genoemd. In de evaluatie geven we antwoord op de volgende onderzoeksvragen:

1. In hoeverre doet de huidige uitvoering van de regelingen Duurzaamheid door Haagse wijken recht aan de geformuleerde uitgangspunten?
2. In hoeverre sorteert de huidige uitvoering van de regelingen Duurzaamheid door Haagse wijken de effecten die worden beoogd? Deze vraag omvat twee deelvragen:
  - a. In hoeverre krijgen deelnemers vertrouwen en handvatten van de gemeente om hun eigen verantwoordelijkheid te nemen?
  - b. In hoeverre ontstaat het benodigde multiplier-effect?
3. In hoeverre zijn verbeteringen mogelijk in de uitvoering van beide regelingen om op enigerlei wijze een groter effect te sorteren of beter aan te sluiten bij de geformuleerde uitgangspunten?

We lichten de drie vragen kort toe:

1. Uitgangspunten

Bij het opstellen van de processubsidie heeft de gemeente de volgende uitgangspunten gehanteerd:

1. Deelnemers aan de regeling kunnen aanspraak maken op een vergoeding van gemaakte proceskosten, niet voor het realiseren van projecten zelf.
2. Projecten passen binnen de thema's energiebesparing en CO₂-reductie en dienen wijkgebonden te zijn. De regeling schrijft niet in detail voor wat voor soort projecten opgezet kunnen worden, maar richt zich op het faciliteren van bewoners bij het opstellen van een realistisch projectplan en een businesscase.

3. De regeling nodigt burgers uit om samen te werken met partijen (instanties en bedrijven) in de stad en projecten dienen voor een zo groot mogelijk deel gebruik te maken van andere vormen van financiering dan subsidies. De verwachting is dat hiermee het gewenste en benodigde multipliereffect ontstaat.
4. De regeling sluit aan bij bestaande aanpakken en regelingen van de gemeente en verbindt deze regelingen waar mogelijk.
5. De regeling stimuleert burgerschap en belooft dit: deelnemers krijgen het vertrouwen en handvatten van de gemeente om hun eigen verantwoordelijkheid te nemen.

De uitgangspunten zijn uitgewerkt in twee deelregelingen. De regeling ‘Duurzaamheid door Haagse wijken - planontwikkeling’ is bedoeld voor nieuwe initiatieven en de regeling ‘Duurzaamheid door Haagse wijken - projectontwikkeling’ is geschikt voor bestaande initiatieven. De gemeente heeft dit onderscheid gemaakt, omdat er op diverse plekken in de stad al initiatieven ontwikkeld waren, voordat de regeling van start ging. In de evaluatie stellen we vast in hoeverre de huidige uitvoering van de regelingen recht doet aan de genoemde uitgangspunten.

2. *Beoogde effecten*

Bij het opstellen van de processubsidie heeft de gemeente twee beoogde effecten benoemd:

1. Deelnemers hebben het vertrouwen en handvatten van de gemeente gekregen om hun eigen verantwoordelijkheid te nemen.
2. Er is sprake van een ‘multipliereffect’.

In de evaluatie stellen we vast in hoeverre de huidige uitvoering van de regelingen tot genoemde effecten heeft geleid. Zowel het vertrouwen als het multiplier effect is echter niet uitgewerkt en specifiek omschreven in de stukken. In deze evaluatie laten we de interpretatie van vertrouwen aan de gesproken bewoners over: We gaan er van uit als de betrokkenen aangeven dat vertrouwen gewonnen of geschaad is, dit blijktbaar het geval is. Voor de multiplier onderscheiden we twee dimensies, ten eerste de vraag of de bereikte initiatieven geleerd hebben en méér aankunnen dan daarvoor en ten tweede of de huidige initiatieven een breder bereik hebben dan de initiatieven zelf. De effecten zullen zich echter in het algemeen over een grotere tijdspanne voordoen dan nu zichtbaar is.

3. *Verbeteringen*

De derde doelstelling van deze evaluatie is het verkrijgen van inzicht in mogelijke verbeteringen voor een eventueel vervolg van deze regeling of een

andere toekomstige regeling waarbij een processubsidie wordt gehanteerd. In de evaluatie inventariseren we de mogelijke verbeteringen.

Aanpak

Voor de procesevaluatie hebben we allereerst een inhoudelijke analyse uitgevoerd. De inhoudelijke analyse heeft tot doel om de context van de subsidieregeling in beeld te brengen. Hiertoe hebben we relevante informatie verzameld over de regeling zelf en over de wijze van communiceren, zoals door het gebruik van persberichten en berichtgeving in stads- en wijkkranten. Daarbij hebben we onder andere gelet op de spreiding over de stad, de bedragen die aangevraagd kunnen worden, de kosten van de uitvoering, het aantal aanvraagrondes en de eventuele loting. Vervolgens hebben we interviews afgenomen met betrokkenen, observaties gedaan en schriftelijke vragenlijsten verstuurd. Doel van dit deel was om zicht te krijgen op de motieven van de deelnemers, de wervingsaspecten die daarbij een rol hebben gespeeld, wat voor hen de baat van deelname is, welke aanpak succesvol kan zijn om meer mensen te bereiken en of bewoners bereid zijn een actieve rol te hebben in die aanpak.

In totaal hebben we vijftien bewoners geïnterviewd op basis van een gestructureerde vragenlijst en nog eens negen bewoners hebben een korte schriftelijke vragenlijst ingevuld (zie hieronder). Daarmee zijn op een na alle deelnemende wijken in het onderzoek vertegenwoordigd. Slechts een enkel initiatief heeft ook na het versturen van een herinnering, geen respons gegeven aan het verzoek een korte vragenlijst in te vullen. De medewerkers van de gemeente wijten dit aan een personele wisseling binnen het betreffende initiatief. In het rapport is een aantal kaders opgenomen, waarin we deelnemers van de regeling aan het woord laten. Hun uitspraken zijn vooral bedoeld als illustratie bij de thema's en geven niet per se de mening van alle deelnemers weer.

Om zicht te krijgen op het ontstaan van de subsidieregeling en de manier waarop de betrokkenen van de gemeente invulling hebben gegeven aan hun nieuwe rol en hoe zij het traject hebben ervaren, hebben we op twee momenten met hen gesproken: bij aanvang van het onderzoek, met het oog op het aanscherpen van de vragenlijst, en nadat de meeste interviews met bewoners waren afgerond. Deze aanpak maakte het mogelijk om in de nog resterende interviews met bewoners specifiek te vragen naar zaken die nog onduidelijk waren zodat we een aantal zaken dat uit de bewonersinterviews naar voren kwam, konden verduidelijken.

Tot slot zijn we aanwezig geweest bij twee bijeenkomsten die de gemeente organiseerde voor de deelnemers aan de regeling. Doel van deze observaties

was om vast te stellen in hoeverre er sprake was van interactie tussen de deelnemers en hoe het contact met de gemeente verliep.

Respondenten

Voor dit onderzoek is, in volgorde van interviews, gesproken met:

- Jasper Schilling, gemeente Den Haag
- Marina Hagendoorn, gemeente Den Haag
- Jeroen Roeloffzen, gemeente Den Haag
- Gerd-Jan Otten, bewoner Benoordenhout
- Tom Egyedi, bewoner Statenkwartier
- Ardo de Graaf, bewoner Leidschenveen-Ypenburg
- Greetje Willemsma, bewoner Archipelwijk
- Sandra van de Waart, bewoner Laakkwartier
- Petra Hiemstra, bewoner Laakkwartier
- Antonio Peralta, bewoner Bouwlust
- Paul Schlotter, bewoner Vogelwijk
- Jenneke Rignalda, bewoner Vogelwijk
- Nick Paterson, bewoner Centrum
- Marco van Steekelenburg, bewoner Segbroek
- Alexander van de Beek, bewoner Segbroek
- Peter van Weereld, bewoner Segbroek
- Ceciel Rip, gemeente Den Haag
- Mirjam Leijnse, bewoner Duinoord
- Mireille Hollaar, bewoner Mariahoeve

Een aantal initiatiefnemers heeft een korte schriftelijke vragenlijst beantwoord:

- Lennart van der Linde, adviseur Haags Milieucentrum
- Sebastiaan van Zaanen, bewoner Moerwijk
- Christina Boldero, bewoner Moerwijk
- Thomas Kemmere, adviseur Oude Centrum, Kortenbos, Zeeheldenkwartier
- Catherine Kamerlingh-Onnes, bewoner Duttendel
- Paul Houtman, bewoner Stationsbuurt
- Joyce Baarh, bewoner Stationsbuurt
- Annelies Breedveld, bewoner Zeeheldenkwartier
- Guido Beauchez, bewoner Regentessekwartier

Colofon

Opdrachtgever/financier	Gemeente Den Haag
Auteurs	Dr. E. van Marissing Dr. F.B.J. de Meere
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via onze website.

ISBN 978-90-5830-603-6

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2013. Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.

Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

De gemeente Den Haag heeft de ambitie in 2040 een klimaatneutrale stad te zijn. Bewoners worden gestimuleerd een actieve bijdrage te leveren. De regeling ‘Duurzaamheid door Haagse wijken 2012’ stelt bewoners in de gelegenheid een traject te doorlopen dat uitmondt in een plan voor een concreet klimaatproject. Deze tussentijdse evaluatie richt zich op de vraag hoe met deze regeling bewoners in de stad in beweging worden gebracht om aan de klimaatambities te werken. De evaluatie laat zien dat er met de subsidieregeling een goed begin is gemaakt aan het bewustmaken en activeren van bewoners voor het verduurzamen van de stad. Het is de uitdaging om in het vervolg meer, en vooral meer soorten bewoners te bereiken.

